
РЕЦЕНЗІЇ

ДОКУМЕНТ ЕПОХИ

Рец. на книгу Г.І. Гончарука «Мемуари професора. Книга перша. Зберегти і знайти себе». – Одеса: «Політехперіодика», 2015. – 198 с.

У 2015 році у виданні «Політехперіодика» побачила світ перша частина спогадів відомого одеського історика, громадського діяча, публіциста, доктора наук, професора Григорія Івановича Гончарука.

В цілому слід зазначити, що сьогодні у вітчизняному інтелектуальному просторі жанр мемуаристики стає затребуваним як ніколи. І це не випадково. На долю покоління, до якого належить Григорій Іванович, припало багато подій, які мають не просто історичне, а, не побоїмося цього зазначити, епохальне значення. Друга світова війна, післявоєнний радянський період з його досягненнями та поразками, перебудова, здобуття незалежності, становлення нової Української держави, зростання національної самосвідомості та формування повноцінної політичної нації, – кожна з перерахованих віх самостійно змогла би стати ключовою світоглядно утворюючою подією як для цілої генерації, так і для окремої біографії. Тим більш цінними для майбутніх поколінь істориків та пересічних читачів стають спогади живих свідків та безпосередніх учасників цих подій, на чюю долю припало не тільки пережити, але й переосмислити цілу низку історичних викликів.

Відомо, що мемуарні твори досить демократичні. Їх можуть видавати як літератори, так і люди, які не займаються письменницькою працею професійно. Будь-яка людина може звернутися до спогадів. Природньо, за умови, що їй є що сказати. Саме такою людиною є Григорій Іванович Гончарук.

Перша книга біографічних спогадів професора охоплює період 1940–1960-х рр. Високо оцінюючи автобіографічну працю Г.І. Гончарука, варто зазначити, що провідною жанровою ознакою мемуаристики є суб'єктивне осмислення певних історичних подій, життєвого шляху конкретно-історичної постаті із залученням документів, співвіднесенням власного духовного досвіду автора з внутрішнім світом його героїв, соціально-психологічною природою їх вчинків, мотивацією дій і рішень. Мемуарам як жанру притаманна документальність, історична достовірність, хоча не виключається право автора на художній вимисел. Для мемуарів також характерний подвійний погляд автора на події, які він описує: так він сприймав їх насправді, а ось такими (з урахуванням життєвого досвіду, громадської думки) ці події постали в його свідомості через роки, в момент творчої праці над мемуарами.

Більш того, для розуміння жанрової природи автобіографічної праці важливо те, що вона знаходиться на стику історичної науки і літературного

мистецтва. Працюючи над спогадами, автор обов'язково проводить певні наукові пошуки, залишаючи при цьому за собою право на авторську інтерпретацію подій. Таким чином, мемуаристика народжується у тісній діалектичній взаємодії двох протилежних, але життєвонеобхідних полюсів: дослідницького й естетичного. І навіть, коли комусь із авторів спогадів здається, що він у процесі роботи над ними цілком покладається лише на власну пам'ять, це – ілюзія, оскільки і сьогоденне життя, і громадська думка, і масова свідомість, і знання минулого в історичних оцінках сучасності неодмінно впливають на мемуариста.

І все ж, вихідною тезою розуміння суті мемуарною документалістики, на наше переконання, є думка про те, що основу кожного автобіографічного твору становлять особисті уявлення автора про себе та історичний процес, людей, з якими він зустрічався, спілкувався, разом працював, жив, творив.

Все це повною мірою відноситься і до книги Г.І. Гончарука. На її сторінках особиста історія, передана автором щиро та довірливо, органічно вплетена у широке епічне полотно історії українського народу. Лейтмотивом всієї оповіді звучить глибоке авторське почуття любові до рідного краю, свого народу, його мови, традицій та історії.

Дитинство Григорія Івановича припало на тяжкі воєнні роки. Влітку 1941 року йому виповнилося чотири роки. Звертаючись до своїх ранніх спогадів, він зосереджує увагу не тільки на тяготах окупації, але й знайомить читача з історією родини, з її яскравими епізодами, які вже набули статусу фамільних легенд. Величезною повагою, гордістю та любов'ю проникнуті слова автора, присвячені батьку, матері, братам, усім родичам – представникам роду Гончаруків.

Нелегкі роки дорослішання та особистісного становлення Григорія Івановича прийшлися на початок хрущовської відлиги і важке післявоєнне радянське життя. Не простим був і шлях його професійного самовизначення. Головними зупинками на цьому маршруті стали Васильківське льотне училище (глава «Подолання»), роки офіцерства (глави «Агент КГБ», «Кар'єрна катастрофа», «На роздоріжжі»), складне рішення присвятити себе науковій кар'єрі, підготовка до вступу в Одеський державний університет, студентське життя, перші кроки в історичній науці (глави «Безробітний», «Придатний до військової служби», «Двічі студент»).

Читаючи книгу Г.І. Гончарука, розумієш, що вона є не тільки цікавою з точки зору особистої пам'яті, але водночас містить надзвичайно цінний матеріал для документальної та емоційної реконструкції історичних подій, що з кожним роком віддаляються від нас.

Важливо, що описуючи атмосферу епохи, на яку припала його юність, Григорій Іванович не намагається лакувати дійсність, і в той же час не обирає спекулятивний шлях її очорнювання. Його сповідь є чесною та

відвертою як перед самім собою, так і перед читачем. На сторінках спогадів автор не замовчує такі специфічні для радянського періоду явища, як співпраця з органами безпеки, вплив партійно-ідеологічного чинника на студентське життя та викладацьку діяльність, замочування багатьох фактів української історії в офіційному радянському історичному дискурсі тощо.

Пригортає до себе увагу і літературне дарування автора. Книга написана живою, соковитою мовою. Герої спогадів нібито оживають на сторінках книги. Зокрема, варто відзначити образи батьків та родичів, а також галерею яскравих портретів викладачів історичного факультету Одеського державного університету. За допомогою літературних прийомів, якими Г.І. Гончарук володіє досконало, у книзі майстерно передається специфічна атмосфера тогочасного життя.

Сподіваємось, що Григорій Іванович продовжить свою роботу і вітчизняна скарбниця мемуаристики збагатися ще одним достойним внеском.

Наприкінці хотілося б зупинитися на важливому моменті. Читаючи автобіографічну роботу завжди слід пам'ятати, що спогадам обов'язково притаманна суб'єктивність, або особисте начало. Але суб'єктивність не слід ототожнювати з суб'єктивізмом як сваволею автора. Саме суб'єктивність, заснована на широкій документальній базі, на багатому ілюстративному матеріалі, на відсиланні до конкретних осіб не тільки розкриває особистість автора, його світогляд, але й і робить працю Г.І. Гончарука значущим історичним джерелом, надає можливість побачити концепцію певного історичного періоду в події і людях очима автора.

Отже праця Г.І. Гончарука «Мемуари професора. Книга перша. Зберегти і знайти себе» є цікавою не тільки як збірка спогадів відомого історика, але й, без сумніву, буде затребувана як цінний історичний матеріал. Адже будь-яка мемуарна література – це завжди як мінімум документ епохи, історична дійсність очима сучасника певних подій.

доктор історичних наук, професор
доктор політологічних наук, професор

Сухотеріна Л.І.
Мамонтова Е.В.